

מאה שנים לכתב העברי אמנון שפירא

לא בהר־סיני ניתנו כללי הכתיב הדקדוקי אלא במושבה גדרה בחודש אלול תרס"ד.

דוברי עברית רבים יופתעו לשמוע שלא בהר־סיני ניתנו כללי הכתיב הדקדוקי (= "הכתיב החסר", "הכתיב המנוקד") אלא במושבה גדרה בחודש אלול תרס"ד (1904), ונותן הכללים היה המורה, חוקר הלשון העברית ושירת ספרד, דָּוִד יֵלִין (1864-1942).

בתקשורת שבכתב הדובר עברית נזקק בעיקר לכתב חסר ניקוד. כתיב מנוקד משמש אותו בספרי הילדים ובשירה ובטקסטים שמן העבר (במקרא ובתפילה). קוראי עברית רבים אינם נזקקים לכתב המנוקד בחיי היום־יום ובוודאי אינם נזקקים לו בכתיבתם. שלא כדוברי ערבית או כדוברי לשונות אירופה, הדובר עברית נחשף לכתבים שונים של אותה המילה: תקוה, תקווה, תיקוה, תיקווה; שרטוט, שרטוט, שירטוט. ברוב המילים מרובות הכתיבים, הכתיבים נבדלים בקיום האותיות וי"ו ויו"ד או בהיעדרן. לצד הצעת כתיב בלתי מנוקד אחד של ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית, קבעו להן הוצאות הספרים כללי כתיב אחרים, וכותבים רבים אינם נזקקים כלל לכתב אחד: באותו הטקסט עצמו נוכל למצוא אותה המילה בכתיבים שונים. דווקא מערכת הכתיב המוגבלת בשימושה – מערכת הכתיב המנוקד – מצטיינת במידה רבה של אחידות. אם בכתיב שאיננו מנוקד נמצא **זכרון** ו**זיכרון**, בכתיב המנוקד נמצא **זְכָרוֹן** בלבד. הכתיב המנוקד, המוכר בשם "הכתיב החסר" (להבדילו מכתבים "מלאים" שנוספות בהם וי"ו ויו"ד), משמש במילונים המסורתיים ובספרי הדקדוק, ורואים בו כתיב דקדוקי, מופתי, בעוד שבווי"ו ויו"ד שבכתיבים המלאים רואים תוספת לסיוע, מעין גלגלי עזר שמוסיפים לאופניים. גם כללי הכתיב חסר הניקוד של האקדמיה ללשון העברית מקבלים כנתונים את כללי הכתיב המנוקד ("חסר") ופותרים במשפט "כל אות הנכתבת בכתיב המנוקד תיכתב גם בכתיב חסר הניקוד, ובכלל זה גם האותיות אהוי שאינן מציינות עיצורים". מכאן ואילך מנוסחים הכללים לתוספת וי"ו ויו"ד על "הכתיב המנוקד".

הכתיבים **שָׁרִים** (בראשית לא, כז; עמוס ה, כג; משלי כה, כ), **שִׁיחַם** (בראשית כא, טו), **בְּקֶבֶק** (מ"א יד, ג; ירמיה יט, א, ה), **גְּדוּלָה** (ש"ב ז, כא; כג; אסתר א, ד; ו, ג; דה"א יז, יט) אינם מתאימים לשיטת עשר התנועות (צ"ל **שִׁירִים**, **שִׁיחִים**, **בְּקֶבֶק**, **גְּדוּלָה**).

חידושה של שיטת עשר התנועות איננו רק בקביעת מופת שאיננו בהכרח תיאור המציאות של הכתיב במקרא (אם כי רק בתנועות /u/ ו- /i/) אלא בעצם קביעת קיומן של האותיות וי"ו וי"ד, שאינן מצינו עיצורים, כחלק מהותי מציון התנועות /u/ ו- /i/. שהרי במערכת הכתב העברי המנוקד אין הימצאותן של האותיות אהו"י שאינן הגויות מעלה או מורידה בקריאה. המילים **לְקִרְאת**, **רֵאשִׁית**, **עֲשָׂהֲאֵל**, **גִּילָה**, **פִּיּו**, **יָדָיו**, **שְׁמֵאוֹל**, **לְמֵלְאוֹת** נהגות כאילו היו ***לְקִרְת**, ***רֵשֶׁת**, ***עֲשָׂאֵל**, ***גִּל**, ***פּוּ**, ***יָדוּ**, ***שְׁמֵל**, ***לְמֵלַת** (תנועות השורוק והחולם שלפני וי"ו אילמת מסומנות באות וי"ו עצמה: **אור** במקום **אָור**, **אור** במקום **אֹור**, והגייתן כ***אָר**, ***אר**. בשל הסימן השונה נהוג לכנות את השורוק בלא וי"ו בשם משלו: "קיבוץ"). בשיטת עשר התנועות השורוק בתוספת הווי"ו והחיריק בתוספת היו"ד יוצרים מהויות חדשות: על פי יוסף קמחי "שורק בוי"ו" ו"חירק ביו"ד" תנועות גדולות הן, ואילו "שורק בלא וי"ו" ו"חירק בלא יו"ד" – קטנות.

בבואו להציע כללי כתיב, קיבל דוד ילין מן המוכן את כללי כתיבת הווי"ו והיו"ד בתנועות /u/ ו- /i/. עיקר משימתו היה להסדיר את כללי הווי"ו והיו"ד בתנועות /o/ ו- /e/. ילין היה מודע לעובדה שתנועות שמקורן בתנועות ארוכות או בכיוון

תנועה והעיצור וי"ו או יו"ד נוטות להתקיים בנטייה: **בִּיצָה** – **בִּיצַת** (**עִין**) לעומת **עֶצָה** – **עֶצַת** (**אֶחֱתֶפֶל**), אבל לא היה די בכך לקבוע מתי תיכתב הווי"ו או היו"ד, למשל **עֶדָה** (השורש עו"ד) – **עֶדַת** (**שְׁקָר**) לעומת **עֶדָה** (השורש יע"ד) – **עֶדַת** (**יְשָׁרָאֵל**).

הלשון הערבית, ששימשה לו מופת בעצם היות כתיבה אחיד, סייעה לו בשאלת הווי"ו ויו"ד והיו"דין. הערבית נוהגת לציין את התנועות הארוכות באותיות ו, וי, וי (אֶלִיף, וָאו, וָא), ובהגייתה המופתית מקיימת את הֶוּ ואת הֵי העיצוריות אחרי התנועה /a/ (השווה **بَيْضَة** / **بَيْدَة** – **בִּיצָה**). מכללי הכתיב של דוד ילין עולה שאף לא אחת התיבות **אֶת**, **אוֹת**, **אֶת** שבמקרא "נכונה" בכתיבה. הכתיב הנכון הוא **אוֹתוֹת**, כתיב שאיננו מצוי כלל במקרא.

על פי המופת הערבי ניסה דוד ילין לנכס לעברית באופן מלאכותי את יתרונה של הערבית, שבה התנועות בתוספת האותיות אֶלִיף, וָאו וָא שונות בהגייתן מהתנועות הפשוטות. הוא הציע שבתנועת /e/ הנכתבת ביו"ד תיקנה היו"ד כהגייתה העיצורית, דהיינו **בֶּן** / **בֵּן** / לעומת **בֵּין** / **בֵּינ** – חידוש שאין לו כל אחיזה בשום מסורת הגייה עברית. חידוש זה, בין בזכותו של דוד ילין ובין מאליו, זכה למהלכים בהגיית העברית בארץ. נראה מדבריו שבמקביל הציע גם להגות את הווי"ו (/w/) בחולם בוו"ו ("מלא"), דהיינו (**יוֹם**) **חֹל** – /**hɔl**/, **חול** (**יָם**) – /**hɔw**/. הצעה מלאכותית זו נשארה בגדר הצעה, ולו בשל הגיית הווי"ו בפינו /v/ ולא /w/.

בית-העם בתל אביב

ביום השבת ראש חודש שבט תרפ"ט 12 נובאר 1929
 כשעת 10^{1/2} בבקר

תהיה בבית-העם (רחוב בן יהודה)

אספת-עם

לכבוד האספה השנתית של

**ועד הלשון העברית
 בארץ ישראל.**

על

פעולות ועד הלשון העברית בעבר

ותעודתו בעתיד

דברו חברי-הועד:

ח. נ. ביאליק.
 ד"ר א. מזיא.
 א. מ. ליפשיץ.
 יוסף מיוחס.
 ד"ר א. צפרוני.

הכניסה חפשיית.

**בשנת תרצ"ט הצטרף דוד ילין, אבי שיטת הכתיב
 הדקדוקי, לוועדה לכללי הכתיב הבלתי מנוקד.**

דוד ילין ציפה שכתובו יהיה הנוהג בעברית, בין בטקסט מנוקד ובין בשאינו מנוקד, ממש ככתיב בערבית. כיוון שרוב ספרות החול בסוף המאה הי"ט נדפס בכתיב הקרוב לכתיב החסר גם כשלא נוקד (בשימוש בניקוד מסייע, בעיקר בקיבוץ), לא היה קושי לקבל את הצעתו והיא הייתה לשיטת הכתיב המחייבת בטקסט המנוקד. הצלחת שיטתו בטקסט הלא מנוקד הייתה פחותה, ובחודש אדר תרצ"ט, בהיותו נשיא ועד הלשון העברית, הצטרף לוועדה לכללי הכתיב הבלתי מנוקד, ועדה שתציע ברבות הימים שיטת כתיב נוספת על שיטתו לטקסטים שאינם מנוקדים.

אמנון שפירא הוא חוקר במפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה.

* קיצור ההרצאה שנישאה בערב עיון בנושא "דוד ילין וחבריו למפעל תחיית הלשון העברית" במלאות מאה שנה להרצאתו של דוד ילין על הכתיב העברי (מאירועי היובל לאקדמיה ללשון העברית ובשיתוף יד יצחק בן-צבי והמכללה לחינוך ע"ש דוד ילין – ה' בתשרי תשס"ה (2004).